

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
Кафедра публічного управління та адміністрування**

Мілюченко Крістіна Ігорівна

РОЗВИТОК СУДОВОЇ СИСТЕМИ А УКРАЇНІ

Спеціальність: 281 Публічне управління та адміністрування

АВТОРЕФЕРАТ

магістерської роботи на здобуття наукового ступеня
магістра публічного управління

Миколаїв – 2019

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Суди в Україні утворюють судову систему, для якої, як і для кожної системи, характерні певні зв'язки і відносини між окремими її елементами (судами), а також притаманні такі властивості як ієрархічність, багаторівневність, структурованість. Судова система України, уособлюючи організаційний аспект судової влади – однієї з гілок державної влади, – віддзеркалює особливості організації цієї влади у нашій державі, відповідає рівню соціально-економічного розвитку, пануючим у суспільстві поглядам на місце суду в системі механізмів державної влади, накопиченому досвіду і певним традиціям.

В реаліях сучасних вітчизняних політико-правових перетворень актуалізується проблематика реформування судової системи як напрямку розвитку судової влади в Україні. Можна стверджувати, що наразі існують серйозні недоліки у сфері організації судової влади, які потребують своєчасного реагування та усунення. Так, реформування судової системи з метою покращення ефективності організації судової влади є однією з передумов правової стабілізації політико-соціального становища в українському суспільстві, умовою подальшого розвитку України як демократичної, правової, соціальної держави та важливою складовою інтеграційних процесів.

Зовнішньополітичні питання під час євроінтеграційних процесів нерідко перетворюються на ряд завдань внутрішньої політики, які потребують негайного реагування. Таке перетворення простежується під час євроінтеграції будь-якої країни, в свою чергу, для України такий момент настав з підписанням Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (далі – ЄС) у 2014 році. З цього часу першочерговими для України стали суто технічні потреби, такі як імплементація європейських нормативно-правових актів, яка є поштовхом для функціонування державного сектору, політики та економіки в Україні на європейському рівні.

Відповідність української правової системи правовій системі ЄС –

вагомий чинник здійснення вдалої інтеграції України в європейський простір. Євроінтеграційні прагнення України можуть бути виправдані лише шляхом адаптації судової системи до системи Ради Європи та ЄС. Разом з цим, запровадження оновленої судової системи було вимогою, на якій наполягали українські експерти, міжнародні партнери, послы Великої сімки та Міжнародний валютний фонд. Зазначене обумовлює інноваційні процеси, що відбуваються під час реформування судової гілки влади в Україні в момент становлення України як європейської держави.

27 травня 2016 року в Адміністрації Президента України відбулось засідання Ради з питань судової реформи, на якому було представлено проект Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. За вказаний Закон проголосував 281 народний депутат. Саме так єдиним законодавчим органом було прийнято даний нормативно-правовий акт, що передбачає зміну суддівського корпусу з метою його якісного оновлення та створення дієвого антикорупційного суду. Це рішення можна вважати значним кроком у здійсненні судової реформи.

Значний внесок до вивчення судової влади в Україні а також її реформування зробили такі вітчизняні науковці як: В. Городовенко, В. Гриценко, Н. Квасненська, Л. Москвич, О. Овчаренко, Н. Сибільова, П. Хамула, О. Хотинська-Нор, І. Цлінка та багато інших.

Актуальність теми пояснюється також й тим, що проблема реформування безпосередньо судової системи в Україні не була комплексно досліджена (з визначенням досвіду, аналізу сучасних реалій та тенденцій цього реформування) адже як правило, дослідження у даному напрямку поширювалися винятково на проблематику організації та розвитку судової системи або на дослідження окремих аспектів теорії та практики судової реформи в Україні.

Метою даного дослідження є вивчення розвитку судової системи в Україні.

Досягнення **мети** дослідження зумовило необхідність розв'язання

таких **основних завдань**:

- розглянути історико-правові передумови становлення судової системи в Україні;
- дослідити поняття судової системи України;
- визначити принципи та основні положення функціонування судової системи в Україні;
- надати загальну характеристику структури судової системи України;
- розглянути Конституційний суд України в системі органів державної влади: статус, завдання, повноваження, склад;
- дослідити Верховний суд як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції;
- встановити роль судової системи України в забезпеченні реалізації правоохоронної та правозахисної функцій держави;
- вивчити судову реформу в Україні, проблеми та стратегію подальшого реформування судової системи в сучасних умовах.

Об'єктом наукового дослідження є судова система в Україні.

Предметом дослідження є розвиток судової системи в Україні через призму судової реформи як основоположного процесу оптимізації судової системи.

Методи дослідження. В ході роботи були використані різноманітні методи дослідження, зокрема:

1) порівняльно-правовий метод був використаний при зіставленні оновленого законодавства, що регулює питання діяльності судової системи та попереднього, а також у порівнянні оновлених положень національного законодавства та аналогічних норм у законодавстві інших країн;

2) історичний метод став основою для вивчення історико-правових передумов становлення судової системи в Україні;

3) системно-структурний метод покладено в основу дослідження, адже судова система є складним утворенням та потребує детального вивчення;

4) метод обробки фактичного матеріалу мав місце в процесі розгляду усієї інформації, яка була досліджена, з метою систематизації зібраних знань та належного дослідження проблем, які є наявними у судовій системі України;

5) нормативно-догматичний (юридичний) метод – спеціально-науковий метод, за допомогою якого досліджена нормативно-правова база, до якої зверталися в процесі дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів. На основі системного дослідження судової системи України, що сформувалася в Україні в процесі здійснення конституційно-правової реформи, складовою якої є реформа судова, розроблено практичні рекомендації, спрямовані на удосконалення чинного на разі законодавства із врахуванням закордонного досвіду та українських реалій.

Структура магістерської роботи обумовлена метою та завданнями дослідження та складається із вступу, трьох розділів, що містять підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг магістерського дослідження складає 104 сторінки. Список використаних джерел містить 101 найменування, викладений на 11 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та основні завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення виконаної роботи. Наведено результати апробації основних положень та особистий внесок автора дослідження.

У першому розділі Становлення судової системи в Україні: історико-правовий аспект охарактеризовано проблематику та джерельну базу дослідження судової системи в Україні.

Підрозділ 1.1. «Історико-правові передумови становлення судової системи в Україні» присвячений аналізу становлення судової системи починаючи з часів Київської Русі.

Важливою групою джерел для написання магістерської роботи є напрацювання науковців (М. Сірий, О. Гавриленко, І. Назаров), а також нормативно-правові акти: ЗУ «Про статус суддів», ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», .

Зроблено висновок, що генезис реформування системи судоустрою, що здійснюється з моменту становлення України як незалежної, суверенної держави характеризується багатоетапністю. Поділяється на шість етапів і триває до теперішнього часу.

У підрозділі 1.2. «Поняття судової системи України – сучасний погляд» розкрита сутність поняття судової системи.

З'ясовано, завдяки науковим напрацюванням сьогоденна правова наука виокремила три відмінних підходи до інтерпретації категорії «судова система».

Визначено що, судову систему в контексті застосування цього терміну в актах національного законодавства можна визначити як зовнішньо та внутрішньо упорядковану, організаційно єдину сукупність всіх судів, утворених відповідно до Конституції України та інших нормативно-правових актів, на які покладаються виключні повноваження щодо здійснення правосуддя. Прямого ж визначення чинне законодавство не містить, а тому для уникнення неоднозначного застосування даної категорії необхідно закріпити її визначення в Законі України «Про судоустрій і статус суддів»..

У підрозділі 1.3. «Принципи та основні положення функціонування судової системи в Україні» показано, що принципи судової влади можна

розподілити на групи за певними критеріями. Проте, немає єдиного підходу у науковій літературі до класифікації принципів судової влади.

Простежено, що ті основні положення, які передбачаються в міжнародних стандартах у царині судоустрою, суттєво відрізняються від формулювань чинного законодавства за формою.

судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом, в той час як відповідна норма чинного Закону України «Про судоустрій та статус суддів» передбачає, що судоустрій будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності (ч. 1 ст. 17). Так, вважаємо за необхідність внести зміни до вищепередбаченої норми прямої дії Конституції України та викласти її наступним чином: «Судоустрій в Україні будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності і визначається законом». Аналіз діючого законодавства України щодо організації діяльності судів свідчить, що доцільно виділити три підсистеми принципів: інституціональні (загальні принципи судової влади), функціональні (принципи відправлення судочинства) й організаційні (принципи організації системи судових органів, або судоустрійні принципи).

У другому розділі «Особливості структури судової системи в Україні» визначаю що, судова система України має складну неоднорідну структуру, що обумовлює виділення в ній окремих елементів, які відповідають за той чи інший напрямок її функціонування.

У підрозділі 2.1. «Загальна характеристика структури судової системи в Україні» визначено, що специфіка структури судової системи України тісно та безпосередньо пов'язана з особливостями організації та здійснення правосуддя в державі, а також з особливостями самої правової системи, яка, у свою чергу, визначає види судочинства, що існують у нашій країні.

З'ясовано, що структуру судової системи України слід розглядати як цілісну та взаємоузгоджену сукупність її елементів. Стрижнем цієї

структури є суди, навколо яких утворюються та функціонують різні органи, які покликані здійснювати та організовувати кадрове, інформаційне, фінансове та інше забезпечення судів, утворюючи умови для їх нормальної та ефективної роботи. Між тим, у законодавчому регулюванні структури судової системи України залишається багато невирішених питань.

У підрозділі 2.2. «Конституційний суд України в системі органів державної влади: статус, завдання, повноваження, склад» Розкрита сутність Конституційного Суду, проаналізована його діяльність та проведення реформи діяльності суду з 2010 року по 2017 рік. Зроблено висновок що, Конституційний Суд України із самого початку формування України як сучасної демократичної, правової, соціальної держави бачився обов'язковою складовою механізму її функціонування та, одночасно, – невід'ємною частиною системи правосуддя. Однак практика функціонування інституту конституційної юстиції, особливо останніх років, показала певну неефективність такої системи. Висока недовіра громадськості, низька ефективність діяльності Конституційного Суду України та його політична залежність поставили на порядок денний конституційної реформи питання реформування конституційного судочинства в Україні. Наслідки вказаних державно-правових змін торкнулись всієї судової системи, статусу суддів, галузевого процесуального законодавства та організаційно-інституціональних аспектів забезпечення діяльності судової гілки влади в Україні, в тому числі і Конституційного Суду України. Конституційні зміни від 2 червня 2016 року (чинні з 30 вересня 2016 року), прийняття нового Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року спрямовані зменшити політичну залежність Конституційного Суду України та дають шанс рухатися в бік побудови незалежного конституційного судочинства.

У підрозділі 2.3. «Верховний суд- найвищий судовий орган у системі суддів загальної юрисдикції» Верховний суд нова ланка у системі судоустрою яка розпочала свою діяльність 15 грудня 2017 року, створення цієї ланки

було одним із найважливіших елементів судової реформи.

Досліджуючи нову модель судової влади та Верховного Суду як найвищого суду у системі судоустрою України простежено наявність суттєвих недоліків, які потребують поступового вирішення шляхом удосконалення національного законодавства і глибшого вивчення досвіду європейських країн для формування дієвого та ефективного Верховного Суду.

У третьому розділі «Судова система в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина» розкрито взаємодію судової влади та людини. Захист прав, свобод та інтересів людини і громадянина у судді.

У підрозділі 3.1. «Роль судової системи України в забезпеченні реалізації правоохоронної та правозахисної функцій держави» визначено, різницю між правоохоронною та правозахисною функцією. З даного підрозділу випливає висновок що, належність функції правозахисту до діяльності судової гілки влади не має ніяких сумнівів, проте правоохоронне спрямування викликає дискусії. Проте, вважаємо, що суд є особливим суб'єктом ще і через те, що інтегрує в себе дві категорії «захист» та «охорона». Тобто судова гілка влади здійснює: захист порушеного суб'єктивного права, що забезпечується шляхом відновлення права (цей тип є змістом правозахисної функції судової влади); захист суб'єктивного права від імовірного порушення в майбутньому, який здійснюється шляхом забезпечення права, охорони від можливого порушення (цей тип є змістом правоохоронної функції судової влади).

У підрозділі 3.2. «Судова реформа в Україні. Проблеми та стратегія подальшого реформування судової системи в сучасних умовах» проаналізовано судову реформу з 2010 року по теперішній час. Розкривається стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки. Розкриваються успіхи та недоліки судової реформи. Аналіз реформи призводить до висновку що, необхідно забезпечити досконале втілення нових норм та в майбутньому змін, які ще

будуть внесені до чинного законодавства адже в цілому законодавчі зміни, які стосуються судової системи і вступили в силу 30 вересня загалом позитивні можуть бути ефективними, але за умови їх добросовісної реалізації.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження автору вдалося досягти мети, а саме вивчити розвиток судової системи в Україні, шляхом виконання поставлених завдань.

Розглянули історико-правові передумови становлення судової системи в Україні. Судова влада різних країн Європи зберігає відмінні одна від одної риси, хоча досі наявна тенденція уніфікації правових інститутів з метою формування єдиних європейських принципів і стандартів, що обумовлюється саме історичними традиціями. Історичне коріння судової влади сягає вглиб тисячоліть та має багатовікову історію становлення та розвитку. На основі хронологічного аналізу нормативно-правових актів встановили, що період становлення судової системи можна умовно поділити на 8 етапів, кожен з яких характеризується своїми особливостями та здобутками. На разі триває сучасний етап, що розпочався з 2 червня 2016 року з прийняттям внесень змін до Конституції нового Закону України «Про судоустрій та статус суддів» та інших нормативно-правових актів.

Дослідили поняття судової системи України. Дотепер не існує єдиного трактування категорії «судова система», через що з'являються нові розуміння та підходи до неї. Загалом поняття «система» - це складове ціле, а з позицій системного підходу будь-яке цілісне утворення, що складається з двох і більше взаємопов'язаних компонентів. Судовою ж системою є система спеціальних державних органів – судів, які є носіями судової влади, створені для задоволення потреби у розгляді та вирішенні виникаючих правових суперечок, мають загальні завдання, принципи організації й діяльності, відповідають рівню соціально-економічного розвитку суспільства.

Визначили принципи та основні положення функціонування судової системи в Україні. Знов таки наголосимо, що вказане визначення є одним з доктринальних і вбачається необхідність нормативного врегулювання даної категорії шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Судовій владі, так само як законодавчій та виконавчій притаманні певні специфічні ознаки, властивості, які виокремлюють її від інших гілок державної влади. Особливість судової влади визначається в притаманній лише їй процедурі, процесуальній формі здійснення її повноважень. Також судова влада відрізняється і особливим статусом та режимом діяльності її посадових осіб – суддів, які здійснюють цю владу.

Визначили принципи та основні положення функціонування судової системи в Україні. Соціальне, демократичне суспільство передбачає досконалу, цілісну юридичну надбудову, сформовану на передових засадах правової організації суспільного життя людей, їх установ і соціальних інституцій. Такі засади відображені насамперед у праві і, перш за все, в його принципах. Принципи судової влади можна визначити як загальні правові положення, що відображають функціональне призначення суду в суспільстві, сприяють досягненню завдань, які стоять перед ним, окреслюють структурну побудову судової системи і процедури відправлення правосуддя. Вони прямо закріплені в конституційних та інших нормативних актах або впливають з їх змісту та правової природи самої судової влади. Засади судочинства є нормами прямої дії, мають безперервний, стабільний, виключний, юрисдикційний та системний характер. Проте, слід вказати, що на сьогодні ст. 125 Основного Закону Держави регламентує, що судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом, в той час як відповідна норма чинного Закону України «Про судоустрій та статус суддів» передбачає, що судоустрій будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності (ч. 1 ст. 17). Так, вважаємо за необхідність внести зміни до вищепередбаченої норми

прямої дії Конституції України. На рівні із вихідними початками (принципами) суттєвий вплив на побудову судової системи мають інші фактори, що за своєю суттю не є принципами, проте мають значення властивостей, рис, ознак, тощо. Розглядаючи судові системи інших європейських країн дослідили, що такими чинниками є історичні, культурні, ментальні чинники, а головне – особливості правової системи, її поетапного розвитку, що зумовлюють і суттєві характеристики судової системи.

Надали загальну характеристику структури судової системи України. Судова система України організована таким чином, щоб у найбільшій мірі задовольнити інтереси всіх членів суспільства, забезпечити судовий захист прав та свобод людини та громадянина. На сьогоднішній день судова гілка влади в Україні представлена сукупністю судів, що реалізують судову владу на її території. Завдяки функціонуванню такої сукупності судів в Україні забезпечується доступність правосуддя для кожної особи в порядку, визначеному на законодавчому рівні. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року усі суди України утворюють систему судоустрою, до якої відповідно до ст. 17 вищезазначеного закону належать: місцеві суди; апеляційні суди; Верховний Суд України та вищі спеціалізовані суди для розгляду окремих категорій справ відповідно до цього Закону. Структуру судової системи України слід розглядати як цілісну та взаємоузгоджену сукупність її елементів. Стрижнем цієї структури є суди.

Розглянули Конституційний суд України в системі органів державної влади: статус, завдання, повноваження, склад. Модель Конституційного суду України, закладена ще в початковій редакції Конституції України 1996 року, та не змінювана впродовж більше двадцяти років, продемонструвала неспроможність забезпечити незалежність цього органу, вберегти його від прислужування партикулярним політичним інтересам тих або інших груп або персоналій. Висока недовіра громадськості, низька ефективність діяльності Конституційного Суду та його політична залежність поставили на порядок

денний конституційної реформи питання реформування конституційного судочинства в Україні. Конституційні зміни від 2 червня 2016 року (чинні з 30 вересня 2016) спрямовані зменшити політичну залежність Конституційного Суду України та дають шанс рухатися в бік побудови незалежного конституційного судочинства. Верховна Рада України прийняла позитивне рішення лише з третьої спроби щодо прийняття нового Закону України «Про Конституційний Суд України», а тому можна стверджувати, що процес прийняття даного Закону був у крайній мірі непростим. Даний факт свідчить про складність як механізмів імплементації конституційних положень, так і про їх певну неоднозначність.

Дослідили Верховний суд як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції. З 15 грудня 2017 року в Україні розпочав роботу Верховний Суд, створення якого було одним із найважливіших елементів судової реформи. Нормою прямої дії (ст. 125 Конституції України, зі змінами, що передбачені Законом від 02.06.2016 № 1401-VII) встановлено: «Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України». Разом із цим, ч. 1 ст. 36 Закону від 02.06.2016 № 1402-VIII дублює вказане положення та підтверджує верховенство у системі судоустрою Верховного Суду. Досліджуючи нову модель судової влади та Верховного Суду як найвищого суду у системі судоустрою України простежили наявність суттєвих недоліків, які потребують поступового вирішення шляхом удосконалення національного законодавства і глибшого вивчення досвіду європейських країн для формування дієвого та ефективного Верховного Суду.

Встановили роль судової системи України в забезпеченні реалізації правоохоронної та правозахисної функцій держави. Правозахисна функція суду не викликає суперечок у науковому просторі, проте щодо його правоохоронної функції доволі часто точаться суперечки. Так, в процесі дослідження постала гостра необхідність вирішити одну з найзапекліших суперечок між дослідниками судової влади: чи є суд правоохоронним органом? Дійшли до висновку, що суд є особливим суб'єктом в першу чергу

через те, що інтегрує в собі дві категорії «захист» та «охорона». Тобто судова гілка влади здійснює: захист порушеного суб'єктивного права, що забезпечується шляхом відновлення права; захист суб'єктивного права від імовірного порушення в майбутньому, який здійснюється шляхом забезпечення права, охорони від можливого порушення. Оскільки права людини і громадянина реалізуються через визначену державною владою юридичну процедуру, вони потребують судового захисту. Загалом можна виділити такі особливості правоохоронної діяльності органів судової влади:

- 1) комплексний та універсальний характер такої діяльності;
- 2) існування принципу пропорційності під час здійснення такої діяльності;
- 3) можливість шляхом правосуддя встановити факт – суттєву невідповідність фактичних обставин їх абстрактній моделі;
- 4) організаційне відокремлення таких органів від органів і структур, які реалізують виконавчо-розпорядчі функції (функціонування адміністративної юстиції);
- 5) предмет такої правоохоронної діяльності характеризується підвищеним ступенем імперативності, домінуванням публічного інтересу в реалізації таких правовідносин;
- 6) реалізація ними диференційованої процесуальної правосуб'єктності;
- 7) особлива мета такої діяльності.

Вивчили судову реформу в Україні, проблеми та стратегію подальшого реформування судової системи в сучасних умовах. Зважаючи на розпочатий процес оптимізації діяльності всіх органів державної влади, прагнення нашої держави побудувати ефективну модель державного управління в усіх сферах суспільного життя, вбачаємо, що судова реформа є правильним вектором. Основними напрямками цієї реформи є: приведення законодавства України, що регулює всі аспекти функціонування судової системи, відповідно до міжнародних стандартів, удосконалення судоустрою України, підвищення ефективності функціонування судової системи України, вироблення системних заходів щодо вдосконалення організації її діяльності, здійснення неупередженого контролю за дотриманням усіма уповноваженими на те суб'єктами правил судочинства, підвищення рівня професіоналізму

суддівського корпусу, забезпечення максимального використання потенціалу допоміжних органів, що функціонують у системі судоустрою України. Для подальшого реформування системи судоустрою необхідною та обґрунтованою є законотворча діяльність з метою вдосконалення законодавства щодо організації (устрою) судової влади в Україні, що детермінує такі тенденції законодавчого забезпечення реформування системи судоустрою, а саме: тенденція подальшого вдосконалення процесуального законодавства та законодавства про виконання судових рішень щодо впровадження принципу верховенства права; тенденція удосконалення законодавчих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо правового статусу вищих спеціалізованих судів; тенденція законодавчого удосконалення суддівського самоврядування і т.д.